Z. KOVÁCS Zoltán
Magyar Agár- és Élettudományi Egyetem
Neveléstudományi Intézet
ORCID: 0000-0002-1746-6443
Kovacs.Zoltan.peda@uni-mate.hu

Kötelező (s)lágerek
Nagy Ádám (szerk.): Klasszikusok popritmusban – Képzelet és tanulás
recenzió

Kulcsszavak: irodalmi kánon, kötelező olvasmányok, Nagy Ádám

A *Klasszikusok popritmusban* című lemez (a Budapest Szimfonikus Zenekar előadásában) a diszkókorszak alkonyán jelent meg, előzménye pedig a Royal Philharmonic Orchestra *Hooked on Classics* vállalkozása volt, amely egy dobgép monoton ritmusa révén kötötte össze klasszikus zenei művek részleteit. Ha az irodalmi klasszikusok „poposítására" gondolunk, akkor ennek valószínűleg legelterjedtebb módja a művek zanzásítása, a cselekmény összefoglalása a „100 híres…" vagy a „kötelező olvasmányok röviden" típusú kiadványok, webhelyek formájában. Ennek az eljárásnak a révén olyan történet jön létre, amelyből hiányzik minden, amitől egyedi az irodalmi mű: nemcsak a leírásoktól, párbeszédektől szabadul meg az új szöveg, de regény esetén a narráció sajátosságaitól is. Új szöveg keletkezik, olyan „storyline", amelyből létrehozható az alapul szolgáló mű filmes adaptációja. Hozhatók érvek amellett, hogy az olvasás hiányánál az is jobb, ha valaki egy lecsupaszított „sztori" vagy egy mozgóképes feldolgozás révén ismeri meg az irodalmi alkotásokat – pontosabban azok valamelyik olvasatát. A feldolgozás (összefoglalás, kihagyás és összevonás) ugyanis mindig értelmezés, a filmes adaptáció pedig az értelmezés értelmezése, annak egy másik mediális közegbe való áthelyezése. (Ebből a szempontból mindegy, hogy „hűségre törekvő" vagy „modernizáló" feldolgozásról van-e szó, Shakespeare *Rómeó és Júliá*-ját Zeffirelli vagy Luhrmann rendezésében nézzük-e meg.)

A klasszikusok „popritmussal" való felruházásának a tömörítésnél vagy filmes adaptációnál jobban megfelelnek a „pusztán" a nyelvet korszerűsítő kiadások. Nádasdy Ádám ilyen irányú vállalkozásaiban (a *Bánk bán* vagy *Az ember tragédiája* modernizálásában) a mondatok kerülnek átírásra, az eredeti és a modern szövegváltozat pedig párhuzamosan olvasható. Ez az eljárás alapvetően a korabeli és az egyéni nyelvhasználatban látja a kanonizált mű idegenségét.

A címe alapján a 2025-ös kötettől is azt várhatnánk, hogy könnyen befogadható formában tálal klasszikus szövegeket. A *Klasszikusok popritmusban* tanulmányai azonban nem nyújtanak alternatív szövegváltozatokat, ehelyett olyan értelmezési stratégiákat mutatnak be, amelyek – legalábbis szándékuk szerint – olvashatóbbá tehetik a „kötelezőket". A tanulmánykötet interpretációi igyekeznek a mai olvasók számára releváns szempontokkal szolgálni, legyőzve az iskolai klasszikusok részben tartalmi, részben diszkurzív idegenségét. A klasszikus mű és a kötelező olvasmány megfeleltetése valószínűleg azon alapul, hogy a nemzeti irodalom hagyománya révén klasszikussá avatott műveket tartalmazó „nyílt kánon" legfőbb őre és fenntartója az alap- és kerettanterv vezérelte iskolai oktatás. A magyar irodalom oktatásának ez az ideológiai funkciója magyarázza több, a kötetben is szereplő mű érinthetetlenségét. Ezt az érinthetetlenséget érthetjük a képzelet zárójelbe

helyezéseként is, hiszen e művek kanonizált jelentésük révén rendelkeznek biztos hellyel a tananyagban.

Az elemzések igyekeznek minden műhöz megtalálni azt a szempontot, amelyik új fénybe állíthatja a klasszikusokat. Ennek megfelelően a szerzők nem egy szűk tudományterületről kerülnek ki, találunk köztük (volt) pedagógusokat, pedagógiával és pszichológiával vagy éppen geográfiával foglalkozó kutatókat, kommunikációs szakembereket, valamint szerkesztőket, fordítókat és szépírókat (e szakmák és tevékenységi körök némelyike többük esetében is átfedi egymást). Ráadásul a vállalkozás közreműködőinek fele részt vett a *Kötelezők újratöltve* sorozat darabjainak megalkotásában is. Ezek a művek a „lapozgatós" könyvek hagyományába illeszkednek, és a kalandjáték módszere révén igyekeznek közelebb hozni az alapul szolgáló olvasmányokat (valójában inkább helyettesítik azokat). A 2020 óta megjelent „kalandkönyvek" közül négy kötet olyan szöveg alapján készült, amely itt is szerepel (*A Pál utcai fiúk, Az ember tragédiája, Egri csillagok, A kőszívű ember fiai*).

Milyen megközelítéseket ajánlanak a „kötelezők" értelmezői? Nagy Ádám *A kőszívű ember fiai*-val (ami már nem szerepel a „kötelezők" listáján) foglalkozó tanulmánya a regényben körvonalazódó családfelfogást, míg *A Pál utcai fiúk* szintén általa adott olvasata a cselekmény játékelméleti aspektusait helyezi a középpontba. Lőrincz Andrea szellemes tanulmánya *Az ember tragédiája* pedagógiai tanulságait elemzi, Luciferben egyfajta élménypedagógust látva. *Az arany ember*-t értelmező Máté Éva és Pirisi Gábor részben a mű geomorfológiai, részben pedig (a tanulmány első felétől függetlenül) ideológiai vonatkozásait (a regény szexizmusát) emeli ki. Módszertanilag kivételt jelent Hegedüs András *János vitéz*-elemzése, amely a kötet többi tanulmánya számára is kötelezőnek tűnő tartalomismertetést megelőző oldalakon kitér Petőfi recepciós helyzetére, majd a szöveggel mint „irodalmi művel" is foglalkozik. Ez a filologizáló-műfajtörténeti alfejezet azonban nincs összeköttetésben a rákövetkező fejlődéspszichológiai demonstrációval. Trencsényi László Arany János *Toldi*-jában (és a trilógia másik két darabjában) Toldi történetének legismertebb verzióját látja, amelyhez képest a 21. századi kontextus szempontjainak megfelelő értelmezésben elképzelhetünk egy „ötödik" változatot. „Tegyük fel, hogy (…) nem érintenek e múltbéli hagyományok. (…) Képzeljünk magunk elé egy akár ma is élő családot." (100.) A *Tóték* elemzésében Libor Zoltán tulajdonképpen a mű Örkény által adott értelmezését („Kölcsönös függőségben élünk, egy személyben vagyunk zsarnokok és áldozatok", 116.) bontja ki szociálpszichológiai kísérletek áttekintésének segítségével, míg Vancsó Éva és Szélesi Sándor az információelmélet felől közelíti meg a *Szent Péter esernyőjé*-t. Veszprémi Attila a *Légy jó mindhalálig* Nyilas Misijében olyan hőst mutat be, akinek „szupererzékenységét" feltárva a jelen olvasója is érvényes magatartásmintára találhat. A kötet (Lőrincz szövege mellett) legjobb esszéje túllép a moralizáló értelmezésen, és Nyilas Misi „önátadásában" azt az attitűdöt látja meg, amely lehetővé teszi a mű idegenségeit legyőző katarzist („Épített világunkban az élményről mesélő alkotások […] a legtöbb esetben épp olyan elragadtatást tükröznek, olyasféle bukfencező átéléshez nyitnak ki egy-egy ajtót, mint amiről a szuperérzékenyeknél beszéltünk." 165.). Az *Egri csillagok*-at értelmező Bókay Antal a regény „orientalista" mintájú ideológiájának ma már nehezen elfogadható elemeit, Eperjesi Gergely pedig a *Bánk bán* női szereplőinek tárgyiasítását mutatja be, mindkét esetben demonstratív, tudatosító céllal. Henkrich Mihály azt vizsgálja az *Abigél*-ben, hogy a regényben felmutatott pedagógusi magatartások a címszereplőből milyen felnőttet nevelhettek. A *Csongor és Tündé*-vel foglalkozó tanulmányában Fenyő D. György azt a „mániákusságot" („egy-ügyűséget") helyezi értelmezésének középpontjába, amellyel Csongor a boldogság keresésére teszi fel életét.

Vizsgáljuk meg módszertani szempontból a kötet első tanulmányát, amely *A kőszívű ember fiai*-ban megfigyelhető, a Baradlayék által képviselt családmodellt elemzi. Nagy Ádám esszéjének (az egyik jegyzetben megfogalmazott) célja „a mából látszódó, mára furcsának tűnő magatartások feltárása" (29.). A tanulmány önálló fejezetet szentel a négy pontba rendezett családi funkciók részletes áttekintésének (ahogy oldalnyi a család alakulásának korszakait áttekintő lábjegyzet is), s a Baradlay-fivéreknek a kibocsátó családról való leválását is a „posztadoleszcencia" szociológiai megközelítésén alapuló ötpontos „checklist" segítségével igazolja. A társadalomtudományi fogalmak és modellek ilyen típusú alkalmazása természetesen megkönnyíti a gondolatmenet követését, láthatóvá téve *A kőszívű ember fiai* karaktereinek „helikopterszülői" és „vattagyermeki" szerepeit, ezek regénybéli és történeti változatait. Az eljárásnak ugyanakkor megvan az a veszélye, hogy példázatossá (szociológiai, pedagógiai és/vagy pszichológiai allegóriává) alakítja az irodalmi műveket. Másként fogalmazva: a karaktereket valóságos személyekként, a velük történt eseményeket allegóriákként, a műveket dokumentumokként kezeli, megszüntetve a szövegek irodalmiságát. A fikció valóságként kezelése pedagógiai szempontból nem is lenne megkérdőjelezhető, ha az eljárás az élményszerű szövegfeldolgozást célozná. Ehelyett azonban tudományos tézisek igazolását szolgálja – „tanulás" a „képzelet" kárára.

A tanulmány kiemelését az indokolja, hogy Nagy Ádámhoz hasonlóan a kötet legtöbb szerzője a saját kutatási területének szempontrendszerébe, fogalmi hálójába gyömöszöli az irodalmi művek jelentését (ahogy a dobgép monotonitása egy ritmusra hozza a különböző zeneműveket). A klasszikusok puszta példatárként kezelésének érzését erősíti az alapul szolgáló tudományos tézisek szigorú szakrendszerbe foglalása. Találkozhatunk tanuláselméleti modellekkel (táblázatba rendezve, pontokba szedve) *Az ember tragédiájá*nál, alfejezetekbe rendezett fejlődéspszichológiai fázisokkal a *János vitéz* esetében (az elemzés értelmező fele az eriksoni fejlődéslélektani elmélet nyolc szakaszán keresztül követi a főhős személyiségének alakulását), a rezilienciához szükséges magatartási formákkal (ezek is nyolc pontba, majd táblázatba rendeződnek) a *Toldi*nál, a szexuális bántalmazások esetén követendő magatartási formákkal és a tárgyiasítás típusaival a *Bánk bán* értelmezésénél, a pedagógusinterakciók formáival és a tradicionális vs. progresszív pedagógiai modellek különbségeivel (mindkettővel táblázatos összefoglalásként is) az *Abigél*nél, valamint a játéktípusokkal (pontokba szedve) *A Pál utcai fiúk*kal foglalkozó elemzésben.

A *Klasszikusok popritmusban* tanulmányait jellemző, tudományos modellek szerinti példázatos olvasásmód eltekint a vizsgált művek történetiségétől és irodalmiságától. A szövegek esettanulmányként, a fikcionális karakterek reális személyiségként kezelése több esetben is egyfajta (néha komikussá váló) „modernné olvasáshoz" vezet. Például Nagy Ádám említett tanulmányának utolsó bekezdésekben a szerző azon morfondírozik, hogy mi történne a Baradlay-fivérekkel, ha csökkent volna a helikopterhatás, majd így végzi esszéjét: „De miután Kazimir és Marie olyanok voltak, amilyenek, félő, hogy Ödön hasonló mintázatokat visz új családjába, ami hosszú távon megmérgezi az ottani viszonyokat; Richárd pedig – részben a háború okozta poszttraumás stressz-szindróma hatására is – az alkoholhoz vagy a drogokhoz nyúl." (25.) Több hasonló szöveghellyel találkozhatunk a kötetben. Mi történne, ha Éva lenne *Az ember tragédiájá*-nak főszereplője, vagy ha Lucifer megkedvelné Ádámot, és nem küzdene az Úrral? Miként alakulna a bevándorló Tímea sorsa a mai Magyarországon? Milyen lehetett János vitéz iskoláskora és öregkora? Miként terjednének a pletykák, ha Mikszáth ma írná meg a *Szent Péter esernyőjé*-t? Milyen felnőtt lenne Ginából? Emlékezetesre sikerült Trencsényi László rekonstrukciós kísérlete, amelynek révén Toldi György nézőpontját igyekszik megalkotni: az idősebbik Toldi fiú „nehéz szüléssel jöhetett a világra, anyjának alig volt teje, betegségek gyötörték, himlő,

torokgyík, lehetett akár csípőficama is"; az erősebb Miklós mindig legyőzte, s „Gyuri ezeket az apró sérelmeket nehezen viselte", ezért édesanyjuk örült, amikor az udvarba került; itt beilleszkedett, ám a „nőkkel nehezen boldogult, nem tudta megkedveltetni magát a csacsogó, viháncoló fehérnéppel" (106–107.).

A *Klasszikusok popritmusban* alcímében a tanulással összekötött képzelet valószínűleg nem pusztán a kötet szerzőinek invenciózusságára vonatkozik. Az elméleti modellekből kiinduló deduktív elemzések alapján az is gyanítható, hogy ezek elsősorban az általános iskola felső tagozatán és a középiskolában tanuló diákok tanárai számára szándékoznak szempontokat adni. Ezek alkalmazásának sikerességét azonban több tényező is akadályozza. A tanulás nyilvánvalóan a tanárok feladata is, ám abban a könyv legtöbb tanulmánya nem segít, hogy a tanulók képzeletét miként mozgassák meg a klasszikus olvasmányok befogadása során (ebből a szempontból is kivételt jelent Lőrincz és Veszprémi esszéje). Annak ellenére, hogy a kötet célja nemes, és a közreműködők jó szándékához nem férhet kétség, nem könnyű megfogalmazni, hogy mi a *Klasszikusok popritmusban* célja és pedagógiai eredménye, s milyen olvasót céloznak meg a tanulmányok. (Ezt már a címválasztás is jelzi: ma már valószínűleg a jelenlegi tanulók szüleinek többsége sem ismeri fel az eredeti „műfaji" jelentésre tett utalást.) Az elemzőket az sem érdekli túlságosan, hogy ötödik vagy éppen tizedik osztályos befogadóknak írja elő az alaptanterv kiválasztott klasszikusukat (Jókai elemzett regénye már nem is „kötelező"). A kánon által gúzsba kötött és tetszhalottá merevített művek felélesztése érdekében általában kerülik a historizáló vagy formalista megközelítéseket, sőt, ahogy láttuk, a művek fikcionális jellegére történő reflexiót is. De nemcsak a tankönyvi elemzésekben felbukkanó, hanem az utóbbi évtizedek irodalomtörténet-írása által megfogalmazott belátások figyelembevételétől is eltekintenek. A „poposító" értelmezők igyekeznek túllépni a szövegeket klasszikussá alakító hagyománytörténeten, ami akkor lehet indokolt eljárás, ha a tradíciónak tudjuk be a művek zárvánnyá válását. Ugyanakkor a szövegek történetiségének és részben irodalmiságának figyelmen kívül hagyása kizárja a rekanonizáció igényének megfogalmazását is. A legutóbbi nemzeti alaptanterv által előírt szöveglista adottságként kezelésével a *Klasszikusok popritmusban* éppen azt a kánont igazolja, amelyen az általa mozgósított elméleti modellek normatív alkalmazásával túllépne.

Nagy Ádám (szerk.): Klasszikusok popritmusban : Képzelet és tanulás. *Budapest: Napvilág Kiadó*, *2025*.

Compul-sorry Classics
Nagy Ádám (szerk.): Klasszikusok popritmusban : Képzelet és tanulás.
Keywords: literary canon, compulsory reading, Ádám Nagy

A műre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.